

Ton van Haafden

Samenvatting

In dit artikel wordt de vraag aan de orde gesteld hoe juristen omgaan met verschillen van mening over de betekenis van niet-juridische woorden en woordgroepen in juridische teksten. Meer in het bijzonder draait het om de vraag wat voor typen definities zij van dit soort woorden en woordgroepen geven en hoe zij die definities presenteren en rechtvaardigen.

1. Inleiding

Zoals bekend, komt in veel juridische disputen de vraag aan de orde wat het betekenisbereik is van een predikaat. Het verschil van mening heeft in die gevallen bijna zonder uitzondering betrekking op de vraag of een gebeurtenis in de wereld onder het bereik valt van een concept dat wordt uitgedrukt door middel van een bepaald woord of een bepaalde woordgroep in een juridische tekst waarin de rechten en plichten van rechtssubjecten zijn vastgelegd (bijvoorbeeld een wet of een contract). Bij zo'n type meningsverschil zijn juristen gedwongen een uitspraak te doen over wat een bepaald woord of een bepaalde woordgroep in hun ogen betekent. En in de discussies die daarbij moeten worden gevoerd, zullen zij meestal ook definities van de betreffende woorden of woordgroepen naar voren moeten brengen en zullen zij in principe de aanvaardbaarheid van die definities ook moeten rechtvaardigen.

De vraag is nu: hoe gaan juristen - en in het bijzonder rechters - met dit soort taaldisputen om: wat voor typen definities geven zij en hoe presenteren en rechtvaardigen zij die? In dit artikel probeer ik op deze vragen een voorlopig antwoord te geven; een voorlopig antwoord onder andere omdat ik nog onvoldoende *systematisch* onderzoek heb gedaan naar uitspraken van Nederlandse rechters.

Het artikel is als volgt opgebouwd. Ik schets in paragraaf 2 een casus en in paragraaf 3 het verloop van een deel van de juridische discussie naar aanleiding van die casus. In paragraaf 4 ga ik in op de vraag welke typen definities kunnen worden onderscheiden en hoe de aanvaardbaarheid van elk van die verschillende typen definities kan worden beargumenteerd. In paragraaf 5 reconstrueer ik een deel van de juridische discussie in het licht van de in paragraaf 5 behandelde typologie van definities. En paragraaf 6 vormt het slot van dit artikel.

2. Een casus: brand in een pand¹

De heer Matthes is eigenaar van een huis met negen kamers. In 1979 wordt het huis bewoond door Matthes met zijn echtgenote en vier kinderen alsmede door een huurster met haar zoonjje. Alle kamers zijn in gebruik bij Matthes en zijn gezinsleden, met uitzondering van een kamer op de

eerste verdieping, die in gebruik is bij de huurster.

Matthes wil een brandverzekering afsluiten bij de verzekeringsmaatschappij De Noordhollandsche en dient daarom een aanvraagformulier in voor een 'index/uitgebreide verzekering voor woonhuis'. Aan de achterzijde van dat formulier staat onder andere:

- (1) 'aanvrager verklaart: a. dat het woonhuis, waarop of waarin de verzekering wordt gevraagd, van steen/beton gebouwd is met harde dekking, zonder bedrijf of opslag en zonder gevaar verhogende belangen'.

Met ingang van 17 juli 1979 verzekert de verzekeringsmaatschappij de Noordhollandsche voor een periode tot 17 juli 1989 het huis onder meer tegen brand. In de polis voor uitgebreide opstalverzekering van 2 augustus 1979 is het huis vermeld onder de toevoeging:

- (2) 'uitsluitend dienende tot woonhuis'.

Op maandag 3 december 1984 breekt omstreeks half negen 's avonds in het huis brand uit met aanmerkelijke schade als gevolg. Op dat moment wordt het huis bewoond door Matthes met zijn vrouw, en zijn in totaal vijf kamers verhuurd aan drie verschillende alleenstaande heren. Matthes claimt uiteraard de schade, die ongeveer vijf ton bedraagt, bij de verzekeringsmaatschappij. Deze weigert echter uit hoofde van de verzekering de schade te vergoeden, omdat naar haar oordeel het verzekerde gebouw niet meer dienst doet als woonhuis maar wordt gebruikt als kamerverhuurbedrijf, waardoor lopende de verzekering het verzekerde object van bestemming is gewijzigd, terwijl Matthes de verzekeringsmaatschappij daarvan niet in kennis heeft gesteld. De Noordhollandsche doet daarbij een beroep op artikel 293 Wetboek van Koophandel:

- (3) 'Indien een verzekerd gebouw een andere bestemming verkrijgt en daardoor aan meerder brandgevaar wordt blootgesteld, zoo dat de verzekeraar, indien zulks voor de verzekering had bestaan, hetzelfde of in het geheel niet, of niet op dezelfde voorwaarden, zoude hebben verzekerd, houdt deszelfs verpligting op.'

Matthes is het hier uiteraard niet mee eens en stapt naar de rechter. Hij wordt echter door achtereenvolgens de rechtbank, het gerechtshof en de Hoge Raad in het ongelijk gesteld.

3. Het verloop van de juridische discussie in casu

Voor de verschillende instanties draait de juridische discussie voor een belangrijk deel om de vraag welke betekenis moet worden toegekend aan de term 'woonhuis' uit het aanvraagformulier voor de brandverzekering en de woordgroep 'uitsluitend dienende tot woonhuis' uit de verzekeringspolis.

Zo is de rechtbank van oordeel dat aan de term 'woonhuis' de volgende betekenis moet worden toegekend:

- (4) 'een huis dat als regel dient voor duurzaam verblijf van meerdere personen, die ten dele economisch van elkaar afhankelijk zijn en voorts een emotionele binding met elkaar hebben'.

Dit betekent volgens de Rechtbank in het algemeen:

- (5) 'dat die personen een grotere zorg voor elkaar en elkaars belangen hebben dan onder willekeurige,

overigens fatsoenlijke burgers mag worden verwacht en dat de controle op elkaars doen en laten groter is dan onder dezelfde burgers pleegt te geschieden'.

De toestand op 3 december 1984 was, aldus de Rechtbank, anders dan die in 1979, want:

- (6) 'het huis werd op 3 december 1984 voor het grootste deel bewoond door huurders die meer privacy mochten verlangen en op wier gedrag minder controle mogelijk was'.

Dit betekende volgens de Rechtbank een bestemmingswijziging in de zin van art. 293 Wetboek van Koophandel, waardoor het huis aan 'meerder brandgevaar' werd blootgesteld. Matthes wordt dus in het ongelijk gesteld en gaat in hoger beroep. Voor het Gerechtshof betoogt hij onder andere dat:

- (7) 'een gebouw met de bestemming "woonhuis" die bestemming blijft behouden, ongeacht of het door de verzekerde met zijn gezin wordt bewoond dan wel door de verzekerde met een aantal huurders'.

Kortom Matthes hanteert een andere definitie van 'woonhuis', namelijk:

- (8) 'een in hoofdzaak voor woondoelende bestemd gebouw'.

Gegeven deze definitie van 'woonhuis' is er geen sprake van een bestemmingsverandering in het licht van de polis, omdat ten tijde van de brand Matthes het huis bewoond met zijn echtgenote en met drie niet tot zijn gezin behorende huisgenoten-huurders. Matthes betoogt verder dat:

- (9) 'de wijze waarop de term "woonhuis" door mij wordt geïnterpreteerd, ook zeer wel aansluit bij het normale spraakgebruik, gezien het feit dat de aanduiding "woonhuis" de meest voor de hand liggende en gangbare is voor het verzekerde object zoals dat tijdens de brand werd gebruikt'.

Het hof verwerpt het betoog van Matthes en geeft ter ondersteuning van die afwijzing weer een andere definitie van 'woonhuis'. Het stelt namelijk dat:

- (10) 'de term "woonhuis" in het aanvraagformulier en de woorden "uitsluitend dienende tot woonhuis" in de desbetreffende polis, moeten worden opgevat als "woonhuis in hoofdzaak dienende tot eigen bewoning door de verzekerde al dan niet met zijn gezin".'

Vervolgens overweegt het hof dat:

- (11) 'nu het verzekerde gebouw bij het sluiten van de verzekering werd bewoond door het gezin Matthes bestaande uit man, vrouw en vier kinderen, benevens een huurster met een kind, en bij het uitbreken van de brand door de heer en mevr. Matthes met drie huurders, er sprake is van een wezenlijke verandering van bestemming. Dit klemt temeer nu volgens Matthes' eigen mededeling hij de desbetreffende kamers verhuurde opdat de opbrengst zou bijdragen aan de studiekosten van zijn kinderen, hetgeen inhoudt dat genoemde kamerverhuur een zeker bedrijfsmatig karakter niet kan worden ontzegd'.

En verder:

- (12) 'dat onder woonhuis als door het hof opgevat niet valt te begrijpen een gebouw waarvan, zoals in het onderhavige geval, meer dan de helft van de kamers aan derden is verhuurd, en dat zo'n gebouw veeleer het karakter heeft van een kamerverhuurbedrijf, voor de verzekering waarvan andere premies c.q. voorwaarden gelden dan voor de verzekering van een woonhuis, hetgeen door Matthes niet is bestreden'.

Een:

- (13) 'dat een gebouw waarvan de eigenaar-bewoner beschikt over drie kamers alsmede een logeerkamer en waarvan de overige vijf kamers aan derden zijn verhuurd die in beginsel van elkaar

waarop de rechtbank en het hof ieder hun eigen definities van de term 'woonhuis' baseren en ook wordt door beide instanties niet ingegaan op het argument van Matthes dat zijn definitie van 'woonhuis' het meest aansluit bij het normale spraakgebruik. De discussie heeft daardoor alle trekken van een welles-nietes-discussie met niettemin aanmerkelijke financiële gevolgen. Dit roept natuurlijk weer de rechtstheoretische vraag op hoe vrij de rechter is bij het verlenen van betekenissen aan niet-juridische termen bij de uitleg van schriftelijke overeenkomsten en in hoeverre van hem geëist kan worden dat hij zijn definities motiveert.

Kortom deze discussie - en in het bijzonder de uitspraak van het hof - vraagt om een rationele reconstructie. Maar daartoe zijn wij alleen in staat als we gebruik maken van een theorie over definities.

4. Een pragma-dialectische benadering van definiëren

Zoals Viskil op overtuigende wijze heeft laten zien, zijn de theorie over definiëren en de theorie over argumenteren nauw met elkaar verbonden (zie Viskil 1994a, 1994b en 1995). Definiëren wordt gezien als een belangrijk instrument voor de interpretatie, beoordeling en formulering van standpunten en argumenten. Volgens de klassieke visie is een definitie een bewering over de essentie van een ding. In moderne theorieën met een dialogisch perspectief op argumenteren, wordt een definitie in de eerste plaats opgevat als een instrument om discussies te verhelderen. Het is noodzakelijk voor discussianten om hun termen te verhelderen, omdat niet alleen de deugdelijkheid van argumenten, maar ook de aanvaardbaarheid van bijvoorbeeld standpunten alleen tot stand kan worden gebracht als de betekenissen van de termen helder zijn.

Viskil stelt voor om definiëren op te vatten als een taalhandeling en gegeven dat uitgangspunt komt hij tot een typologie van definiërende taalhandelingen en daarmee corresponderende definities, waartoe onder andere de volgende drie behoren:

- (17) a Stipulatief definiëren (/Stipulative definitie)
- b Lexicaal definiëren (/Lexicale definitie)
- c Stipulatief-lexicaal definiëren (/Stipulatief-lexicale definitie)

Stipulatief definiëren is een lid van de klasse van taalgebruiksverklaarders, een subklasse van verklaarders. Met stipulatief definiëren zijn onder andere de geslaagheidsvoorwaarden (18) en (19) verbonden (zie Viskil 1994a: 144 e.v.).

(18) Essentiële voorwaarde van stipulatief definiëren

Het uitvoeren van de taalhandeling T geldt als een vastlegging van de betekenis van een woord of woordgroep, die ten doel heeft deze betekenis voor de luisteraar of lezer duidelijk(er) te maken.

(19) Propositionele inhoudsvoorwaarde van stipulatief definiëren

Elke propositie die wordt uitgedrukt in een zin waarvan de subjectterm een aangehaald(e) woord(groep) is en het predikaat bestaat (1) uit een werkwoord dat aangeeft dat het overige deel van het predikaat de betekenis van de subjectterm is en (2) een of meer woorden of woordgroepen met of zonder bepaling.

Voorbeelden waarbij is voldaan aan de propositionele inhoudsvoorwaarde, zijn de volgende.

- (20) a Het woord bungalow betekent 'huis waarvan alle vertrekken op hetzelfde niveau liggen'. (= connotatief stipulatief definiëren)

onafhankelijk zijn en geen reden hebben zich met de zaken van hun medebewoners bezig te houden, ook al noemen zij zich een "leefgemeenschap", aan groter brandgevaar is blootgesteld, dan wanneer dit gebouw bewoond wordt door een gezin met kinderen en een enkele huurder, acht het hof vanzelfsprekend.

Ook in hoger beroep krijgt Matthes dus ongelijk en hij beluist in cassatie te gaan.

Als eiser in cassatie betoogt hij in essentie hetzelfde als voor het hof, namelijk dat er op grond van de meest gangbare definitie van woonhuis geen sprake is van bestemmingswijziging. Advocaat-Generaal Asser gaat in zijn conclusie onder andere in op de door het hof gegeven definitie van woonhuis en hij zegt daarover het volgende.

- (14) 'De uitleg die het hof aan het begrip "woonhuis" geeft, lijkt me, waar wordt gesproken van "eigen bewoning door de verzekerde al dan niet met zijn gezin" op het eerste gezicht in het licht van de stellingen van partijen weinig voor de hand liggend. Ik ben, met name in de stellingen van de Noordhollandsche, deze wel zeer enge interpretatie van het begrip "woonhuis" nergens tegengekomen. Integendeel, de Noordhollandsche heeft bij memorie van antwoord in hoger beroep gesteld dat men in het spraakgebruik onder een woonhuis een huis verstaat waarin een gezin woont, waarbij het niet uitmaakt of het huis eigendom is van of wordt gehuurd door de bewoners. Er behoorde dan ook in de polis geen clausele "uitsluitend dienende tot zelfbewoning" thuis, aldus de Noordhollandsche t.a.p. Wel heeft de Noordhollandsche gesteld dat het anders ligt wanneer er sprake is van meer zelfstandige huurders en met name bij een kamerverhuurbedrijf, waarvan i.c. volgens de Noordhollandsche moest worden gesproken.

In verband hiermee zou ik dan ook willen aannemen dat wat het hof overweegt aldus moet worden gelezen dat onder "woonhuis" wordt verstaan bewoning in hoofdzaak hetzij door iemand alleen hetzij in gezinsverband, waarbij dan wordt bedoeld op een in hoofdzaak ander gebruik dan verhuur aan kamerbewoners. Aldus komt 's hofs uitlegging in wezen neer op wat de Rb. in wat omstandiger bewoordingen overwoog.'

Uiteindelijk adviseert de Advocaat-Generaal tot verwerping van het beroep door Matthes. De Hoge Raad volgt dit advies, waarbij hij in het bijzonder het volgende overweegt:

- (15) 'Tegen deze achtergrond moet rechtsoverweging 4.4 kennelijk aldus worden verstaan dat Matthes, naar 's hofs oordeel, uit de term "woonhuis", respectievelijk uit de woorden "uitsluitend dienende tot woonhuis" redelijkerwijs had behoren te begrijpen - en dat de Noordhollandsche redelijkerwijs mocht verwachten dat Matthes daaruit duidelijk zou zijn - dat onder de aldus omschreven bestemming wel valt de situatie waarin naast de verzekerde die het grootste deel van het gebouw (al dan niet met zijn gezin) zelf bewoont, "een enkele huurder" in het gebouw woonachtig is, maar niet de situatie waarin, zoals hier, het grootste deel van het gebouw, immers meer dan de helft van de kamers, aan derden is verhuurd, in welk geval het gebouw, zoals het hof het formuleert "veeleer het karakter van een kamerverhuurbedrijf" heeft.'

In zijn noot onder dit arrest bekritiseert Van der Grinten deze uitspraak:

- (16) 'Heeft het hof terecht aangenomen dat de woorden "uitsluitend dienende tot woonhuis" moeten worden opgevat als, "woonhuis dienende tot eigen bewoning van de verzekerde"? (...) Ik zou geneigd zijn anders te oordelen dan het hof. De woorden "tot woonhuis" kunnen worden verstaan als "tot bewoning". De omstandigheid dat een belangrijk deel van het huis later - na het aangaan van de verzekering - door huurders tot bewoning wordt gebezigd, brengt bij deze interpretatie geen verandering van bestemming mede.'

Op het eerste gezicht is deze discussie nogal onbevredigend. Zo is in het bijzonder niet duidelijk

- b Inventiviteit betekent 'vindingsrijkheid'. (= stipulatief definiëren door middel van het geven van een synoniem)
- c Onder autoslooppbedrijven versta ik: autokerkhoven, centra voor gebruikte auto-onderdelen, autosloperijen en autoschadebedrijven. (denotatief stipulatief definiëren)

Lexicaal definiëren is een lid van de klasse van taalgebruiks**bewerders**, een subklasse van bewerders. Met deze taalhandeling is de essentiële geslaagheidsvoorwaarde (21) verbonden (zie Viskil 1994a:153 e.v.).

(21) *Essentiële voorwaarde van lexicaal definiëren*

Het uitvoeren van de taalhandeling T geldt als een beschrijving van de betekenis waarin taalgebruikers een woord of een woordgroep gebruiken, die ten doel heeft deze betekenis voor de luisteraar of lezer duidelijk(er) te maken.

De propositionele inhoudsvoorwaarde van lexicaal definiëren is identiek aan die van stipulatief definiëren. De taalhandelingen zijn dus inhoudelijk aan elkaar gelijk, maar ze verschillen in illocutionair doel, wat onder andere tot uitdrukking komt in de essentiële voorwaarde (maar natuurlijk ook in de voorbereidende voorwaarde en de oprichtingsvoorwaarde). Om die reden kunnen de voorbeelden onder (20) ook voorbeelden zijn van lexicale definities.

Sommige definities zijn niet zuiver stipulatief of zuiver lexicaal, maar deels stipulatief, deels lexicaal. Bij de eenvoudigste mengvorm van deze twee taalhandelingen probeert de spreker of schrijver een woord te verduidelijken door een beschrijving van de betekenis van dit woord te geven die als een vastlegging van die betekenis geldt. Deze taalhandeling kan worden aangeduid met de term stipulatief-lexicaal definiëren. Hiervan zijn op z'n minst twee subtypen. In de eerste plaats is er het geval waarbij een spreker of schrijver een term op conventionele wijze definieert en tevens verklaart dat hij zich bij het gebruik van die term ook aan die betekenis zal houden, zie bijvoorbeeld (22).

- (22) Het woord *stoel* betekent gewoonlijk zitmeubel voor één persoon en in die betekenis zal ik het verder ook gebruiken.

In de tweede plaats is er het geval waarbij een spreker of schrijver een *precisering* geeft van de lexicale definitie en verklaart dat hij de term in die gepreciseerde betekenis zal gebruiken, zie bijvoorbeeld (23).

- (23) Het woord *stoel* betekent gewoonlijk zitmeubel voor één persoon, maar ik gebruik deze term in de betekenis van zitmeubel voor één persoon en voorzien van vier poten.

In beide gevallen committeert de spreker of schrijver zich aan een conventionele betekenis (het lexicale aspect van de definitie) maar roept hij tegelijkertijd een stand van zaken in het leven waarvan de gedefinieerde term wordt gebruikt in overeenstemming met die - al dan niet gepreciseerde - betekenis (het stipulatieve aspect). De klasse waartoe de taalhandeling 'stipulatief-lexicaal definiëren' moet worden gerekend, is die van taalgebruiksverklarenders. Maar anders dan stipulatief definiëren, is stipulatief-lexicaal definiëren geen gewone taalgebruiksverklarder, maar een combinatie van een taalgebruiksverklarder en een beweerder. De geslaagheidsvoorwaarden van de taalhandeling 'stipulatief-lexicaal definiëren', combineren dan ook de geslaagheidsvoorwaarden van stipulatief definiëren met die van lexicaal definiëren (zie Viskil

1994a:156 e.v.).

(24) *Essentiële voorwaarde van stipulatief-lexicaal definiëren*

Het uitvoeren van de taalhandeling T geldt als een beschrijving van de betekenis waarin taalgebruikers een woord of een woordgroep gebruiken, die de strekking heeft van een vastlegging van deze betekenis voor het taalgebruik van de spreker of schrijver, die ten doel heeft deze betekenis voor de luisteraar of lezer duidelijk(er) te maken.

Uiteraard is ook nu weer de propositionele inhoudsvoorwaarde gelijk aan die van stipulatief definiëren. Dat wil zeggen dat de zinnen onder (20) ook kunnen gelden als voorbeelden van stipulatief-lexicaal definiëren.²

Viskil besteedt in zijn benadering ook aandacht aan de vraag hoe definities kunnen worden verantwoord, waarbij hij gebruik maakt van de pragma-dialectische argumentatietheorie.³ Het uitgangspunt bij het verantwoord van een definitie is dat de definitie de problemen moet oplossen waarvoor ze wordt opgesteld en behalve voor de definieerder ook aanvaardbaar moet zijn voor wie ze is bedoeld. De definieerder verantwoordt zijn definitie om de luisteraar of lezer van de aanvaardbaarheid van zijn definitie te overtuigen en zo intersubjectieve overeenstemming over de definitie te verkrijgen.

Een stipulatieve definitie moet een adequate verduidelijkingspoging zijn en functioneel zijn. Een lexicale definitie moet een adequate verduidelijkingspoging zijn en een ware propositie bevatten; de betekenis die in een lexicale definitie wordt beschreven moet overeenkomen met de betekenis waarin de taalgebruikers in kwestie het gedefinieerde woord gebruiken. Om aanvaardbaar te zijn, dient een stipulatief-lexicale definitie aan drie eisen te voldoen: de definitie moet een aanvaardbare verduidelijkingspoging zijn, functioneel zijn en een betekenisbeschrijving verschaffen die overeenkomt met de feiten. De standaardargumentatiestructuur voor de verdediging van de aanvaardbaarheid van een stipulatief-lexicale definitie ziet er zo beschouwd als volgt uit (zie Viskil 1994a:253).

- (25) Stipulatief-lexicale definitie SLD is aanvaardbaar

(1a)	(1b)	(1c)
SLD maakt de betekenis waarin S(preker) W(oord) gebruikt voor L(uisteraar/lezer) duidelijk(er).	SLD is functioneel.	SLD bevat een beschrijving van de betekenis waarin T ₁ (aalgbruiker)...T _n W gebruiken die overeenstemt met de feiten.
↑	↑	↑
(1a.1)	(1b.1a)	(1c.1)
L geeft toe dat SLD de betekenis van W voor hem duidelijk(er) maakt.	SLD is bedoeld voor doel D.	T ₁ ...T _n gebruiken W in de beschreven betekenis.
		↑
		(1c.1.1)
		Dat blijkt uit bron B.

5. Een rationele reconstructie van een deel van de juridische discussie in casu

Een rationele reconstructie van een argumentatieve discussie of een onderdeel daarvan is een herformulering van die discussie of dat onderdeel met het oog op de toetsing van de rationaliteit ervan. Zo'n reconstructie veronderstelt natuurlijk altijd een theoretische perspectief van waaruit wordt gereconstrueerd. Laten we nu door de bril van de hierboven geschetste theorie over definiëren eens kijken naar onze juridische discussie. We zijn nu in staat om de volgende twee vragen te stellen: (a) van welk type zijn de definitie die in deze discussie een rol spelen en (b) worden de gegeven definitie - afhankelijk van hun type - adequaat verantwoord?

Vraag (a) is natuurlijk niet louter te beantwoorden door te kijken naar de uiterlijke vorm van de zinnen waarin de definitie zijn geformuleerd. Immers, we hebben gezien dat de drie typen definiërende taalhandelingen juist onderscheiden moeten worden op basis van hun illocutionaire strekking, uitgedrukt in onder andere de verschillende essentiële voorwaarden. Nemen we de illocutionaire strekking als uitgangspunt, dan moeten we voor de beantwoording van vraag (a) een onderscheid maken tussen de rechterlijke instanties en de andere deelnemers aan deze discussie. Hierbij is de volgende juridische regel van belang:

(26) Als tussen partijen een verschil van mening bestaat over de uitleg van een term in een schriftelijke overeenkomst, dan heeft de feitenrechter de vrijheid de betreffende term zelfstandig uit te leggen, los van wat partijen in dit verband aanvoeren.⁴

Met andere woorden: in het geval van de hier behandelde casus hadden de rechtbank en het hof de vrijheid om zelfstandig een betekenis toe te kennen aan de term 'woonhuis', zonder dat zij daarbij rekening hoefden te houden met wat Matthes en de Noordhollandse daarover hadden aangevoerd. Dit verklaart mijns inziens waarom noch de rechtbank, noch het hof echt ingaat op bijvoorbeeld het argument van Matthes dat zijn definitie van de term 'woonhuis' beter aansluit bij het normale spraakgebruik.

Regel (26) maakt verder dat aan definiërende taalhandelingen die in de context van de uitleg van overeenkomsten door rechters naar voren worden gebracht, in ieder geval een stipulatief karakter moet worden toegekend. Immers, het definiëren van de term 'woonhuis' door de rechters kan niet anders opgevat worden, dan als een vastlegging van de betekenis, die ten doel heeft deze betekenis voor de luisteraar of lezer duidelijk(er) te maken. De vraag is echter wel of hier sprake kan zijn van een zuiver stipulatieve definitie. Dit komt eigenlijk neer op de vraag of de rechter ook de vrijheid heeft om termen in een overeenkomst - en zeker niet-juridische termen - geheel los van het normale spraakgebruik uit te leggen. Naar mijn oordeel heeft de rechter die vrijheid niet. Immers, als we ervan uitgaan dat richtinggevend is voor de uitleg van overeenkomsten datgene wat partijen hadden behoren te begrijpen en wat zij van elkaar mochten verwachten, dan kan dit niet los worden gezien van conventionele betekenissen van termen die in een taalgemeenschap worden gebruikt. Dit leidt er dan toe, dat definitie die door rechters in dit soort gevallen worden gegeven, het karakter hebben van stipulatief-lexicale definitie.

Als we ervan uitgaan dat de feitenrechter in deze context stipulatief-lexicale definitie naar voren brengt, dan kunnen we ons ook nog afvragen van welk subtype de gegeven definitie van de term 'woonhuis' is. Het lijkt me dat we hier van doen hebben met een preciserende stipulatief-lexicale definitie, in die zin dat de rechter een preciserend geeft van het alledaagse

begrip woonhuis, zoals we dat bijvoorbeeld in Van Dale vinden.

(27) van Dale. *Groot woordenboek der Nederlandse taal, 11 druk*
 woonhuis (o), huis, tot woning ingericht of waar men woont, tgv. *kantoor, winkel: om mijn oud woonhuis peppels staan* (Leopold);

De procespartijen hebben in deze discussie een andere positie. Zij zullen voor de rechter met name aannemelijk moeten zien te maken wat zij in de context van de overeenkomst van elkaar wel en niet mochten verwachten. Daarom ligt het voor de hand dat zij met name een beroep zullen doen op conventionele betekenissen en dus vooral lexicale definitie naar voren zullen brengen.

Immers, het gaat hun er met name om een beschrijving te geven van de betekenis waarin taalgebruikers binnen een bepaalde taalgemeenschap een bepaald woord of een bepaalde woordgroep gebruiken. In onze discussie geldt dit zowel voor Matthes (zie de uitspraken (7), (8) en (9) hierboven) als voor de Noordhollandse, voor zover we dit kunnen opmaken uit wat Advocaat-Generaal Asser daarover zegt (zie (14) hierboven).

Als we eenmaal hebben vastgesteld met welke typen definitie we in de discussie te maken hebben, dan kunnen we ook nagaan of de definitie adequaat worden verantwoord (vraag (b)). Als we er bijvoorbeeld van uitgaan dat het hof een stipulatief-lexicale definitie van de term 'woonhuis' heeft gegeven, dan moet voor de reconstructie van de verantwoordende van deze definitie structuur (25) als uitgangspunt worden genomen. Opvallend is nu dat in het betoog van het hof geen enkele aandacht wordt besteed aan twee van de drie nevenschikkende hoofddargumenten uit deze standaardstructuur; noch aan (1a) noch aan (1c) wordt een woord vuil gemaakt. Wel wordt aandacht besteed aan de vraag of de definitie functioneel is. Dit deel van het betoog kan als volgt (partieel) worden gereconstrueerd.

(28)

(1b)

De stipulatief-lexicale definitie

'het woord "woonruimte" in het aanvraag-formulier en in de polis betekent "woonhuis in hoofdzaak dienende tot eigen bewoning door de verzekerde al dan niet met zijn gezin", is functioneel.

(1b.1a)

Deze definitie heeft tot doel het kunnen vaststellen wat de wederzijdse rechten en plichten van partijen zijn voor zover die uit de overeenkomst voortvloeien en in het bijzonder het kunnen vaststellen of artikel 293 Wetboek van Koophandel hier wel of niet van toepassing is.

(1b.1b)

De definitie draagt bij aan het bereiken van dat doel.
 (1b.1b.1)
 Op basis van de definitie kan worden vastgesteld dat de bestemming van het gebouw in 1984 een andere was dan in 1979

(1b.1b.1.1)

Onder woonhuis als door het hof opgevat valt niet te begrijpen een gebouw waarvan, zoals in het onderhavige geval, meer dan de helft van de kamers aan derden is verhuurd.

(1b.1b.1.1.1)

Zo'n gebouw heeft veelmeer het karakter van een kamerverhuurbedrijf.

Het gaat in het bestek van dit artikel natuurlijk niet om de vraag of de door het hof gegeven definitie adequaat is en of de naar voren gebrachte argumentatie deugdelijk is. Wat het bovenstaande vooral moet illustreren is dat voor een kritische beoordeling van dit type discussies en betogen een rationele reconstructie in termen van een theorie over definities noodzakelijk is.

6. Besluit

Ik ga er voorlopig vanuit dat de discussie die ik hier heb weergegeven, representatief is voor die gevallen waarin rechters een uitspraak moeten doen over de betekenis van niet-juridische woorden en woordgroepen bij de uitleg van schriftelijke overeenkomsten.

Geconcludeerd kan worden dat in deze context rechters ander type definities geven dan partijen. Rechters brengen stipulatief-lexicale definities naar voren, terwijl partijen zich bedienen van lexicale definities.

Verder kan worden vastgesteld dat rechters bij de verantwoordelijkheid van de aanvaardbaarheid van de door hen gegeven definities geen aandacht besteden aan argumenten die betrekking hebben op de vraag of de gegeven definitie van een woord of een woordgroep de betekenis duidelijk of duidelijker maakt en ook niet aan de vraag of de beschrijving van de betekenis overeenstemt met de feiten, maar louter ingaan op de vraag of de door hen gegeven definities functioneel zijn. Verder onderzoek moet uitwijzen in hoeverre dit beeld klopt en - zo ja - in hoeverre het is terug te voeren op het specifieke karakter van dit type juridische discussies.

Noten

1. Zie Hoge Raad 10 augustus 1988, NJ 1989, 238.
2. Zie Van Haafden (1996) voor een behandeling van de vraag welke typen definities in het algemeen voorkomen in de context van wetgeving en rechterlijke uitspraken.
3. Zie over uitgangspunten en benaderingswijze van de pragma-dialectische argumentatietheorie onder andere F.H. van Eemeren & R. Grootendorst (1992).
4. Zie onder andere de conclusie van het Openbaar Ministerie voor Hoge Raad 6 februari 1987, NJ 1987,438, onder 3.2 met verdere verwijzingen.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R., (1992). *Argumentation, Communication and Fallacies. A Pragmatic-Dialectical Perspective*. Hillsdale: LEA Publishers.
- Haafden, T., van, (1996). Typen definities in de taal van het recht. *Taalbeheersing*, 18, 255-269.
- Viskijl, E., (1994a). *Definiëren. Een bijdrage tot de theorievorming over het opstellen van definities*. Amsterdam: IFOTT.
- Viskijl, E., (1994b). Definitions in argumentative texts. In F.H. van Eemeren & R. Grootendorst (eds.), *Studies in Pragmatic-Dialectics* (79-86). Amsterdam: Sic Sat.
- Viskijl, E., (1995). Defending definitions, A pragma-dialectical approach. In F.H. van Eemeren et al. (eds.), *Perspectives and Approaches, volume 1* (428-438). Amsterdam: ISCA.

H.J. Plug

Samenvatting

In deze bijdrage wordt een analytisch overzicht gegeven van taalhandelingen in een vonnis die van belang kunnen zijn voor de oplossing van een juridisch geschil. Het overzicht is opgesteld aan de hand van het pragma-dialectische discussiemodel en dient als uitgangspunt voor de beoordeling van de aanvaardbaarheid van een rechterlijke beslissing. Bij de beoordeling van een rechterlijke beslissing kunnen in principe alle taalhandelingen uit het overzicht worden bekritiseerd. Onderzocht wordt in hoeverre de Hoge Raad kritiek op deze taalhandelingen bij de beoordeling van een rechterlijke beslissing betreft.

1. Inleiding

Het pragma-dialectische ideaalmodel voor een kritische discussie van Van Eemeren & Grootendorst (1982) geeft een overzicht van de taalhandelingen die in een discussie bijdragen aan het oplossen van een verschil van mening. Het ideaalmodel heeft in de eerste plaats een heuristische functie bij de reconstructie van een discussie. Met behulp van het model kan worden vastgesteld welke taaluitingen in een discussie relevant zijn voor het oplossen van het geschil, hoe bepaalde taaluitingen verband houden met elkaar en welke relevante taaluitingen eventueel ontbreken. In de tweede plaats heeft het model een kritische functie bij de beoordeling van de discussie. Nadat een verantwoord analyse is gegeven van de discussiebijdragen, kan de kwaliteit van de argumentatie worden geëvalueerd en kan worden beoordeeld of de bijdragen van de discussianten aanvaardbaar zijn.

Juridische discussies kunnen opgevat worden als een specifiek soort kritische discussies. Feteris (1989) laat zien hoe het pragma-dialectische ideaalmodel gebruikt kan worden voor de analyse en de beoordeling van dit type discussies. Zij richt zich in haar onderzoek op de gehele (discussie)procedure die aan een beslissing voorafgaat en niet zozeer op de analyse van de afzonderlijke discussiebijdragen binnen die procedure, zoals een conclusie van eis of een vonnis. Voor de analyse van de afzonderlijke discussiebijdragen kan eveneens gebruik worden gemaakt van het ideaalmodel. Ik zal dit laten zien door een pragma-dialectisch overzicht van taalhandelingen in een vonnis te geven. Aan de hand van dit analytische overzicht wordt duidelijk welke taalhandelingen in een vonnis relevant kunnen zijn voor de oplossing van een geschil en hoe die taalhandelingen aansluiten bij andere discussiebijdragen aan de procedure.

Om de taalhandelingen in een vonnis in verband te kunnen brengen met andere bijdragen aan de (discussie)procedure, geef ik eerst een samenvatting van een pragma-dialectisch overzicht van een civiele procedure. Vervolgens zal ik aangeven welke taalhandelingen deel uitmaken van een analytisch overzicht van een vonnis. Tot slot zal ik nagaan of taalhandelingen uit het analytisch overzicht in de rechtspraktijk betrokken worden bij de beoordeling van rechterlijke beslissingen. Aan de hand van jurisprudentie zal ik onderzoeken wat de kritiek op deze taalhandelingen kan inhouden en hoe die kritiek door de Hoge Raad wordt beoordeeld.